

ЄВРОПЕЙСЬКА ПОЛІТИКА США

УДК 94(73)+94(420):327.061

<http://doi.org/10.17721/2521-1706.2018.04.85-97>

Андрій Грубінко,
кандидат історичних наук,
доцент, докторант,
Інститут історії України НАН України

АМЕРИКАНО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА УЧАСТЬ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ У ПОЛІТИЦІ БЕЗПЕКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСУ «BREXIT»

Анотація. У статті розглянуто історичні особливості впливу американо-британських “особливих відносин” на участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу в контексті процесу «Brexit». Проаналізовано сутність американо-британських “особливих відносин”. Показано історичні трансформації позиції британського керівництва різних періодів щодо розвитку Спільної (Європейської) політики безпеки та оборони ЄС в контексті дихотомії європейського та американського напрямів новітньої зовнішньої політики Великої Британії. Розглянуто особливості ставлення адміністрацій США до автономізації військово-політичних та оборонних механізмів Європейського Союзу. Автор прийшов до висновку, що американо-британські відносини стали одним з визначальних чинників європейської політики держави, проблемою і суперечністю, адже вони її завжди водночас стимулювали і стримували. Вихід королівства з ЄС може або поглибити асиметричний характер відносин об’єднання з США у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони, або надати нового імпульсу співпраці держав Європейського Союзу. У цьому виборі криється одна з головних проблем завершення процесу формування сучасної системи європейської безпеки. Реалізація одного з сценаріїв залежатиме від бажання і спроможності європейців розвивати кооперацію у цій сфері, а позиція Великої Британії після виходу з ЄС уже не буде вирішальною.

Ключові слова: Велика Британія, США, Європейський Союз, політика безпеки та оборони, Спільна зовнішня політика і політика безпеки.

Глобальні зміни в системі міжнародних відносин, які розпочалися наприкінці 80-х років ХХ ст., протягом останніх двох десятиліть пройшли декілька етапів, що характеризувалися поступовою переоцінкою пріоритетів і підходів до реалізації власних інтересів провідними суб’єктами міжнародної політики, формуванням нових регіональних центрів міжнародного впливу (ЄС, Китай, Росія та ін.). На сучасному етапі розвитку системи міжнародних відносин такі зміни пов’язані з подальшою трансформацією зовнішньополітичних пріоритетів провідної світової держави США і виходом Європейського Союзу на арену глобальної політики. Вказані процеси поставили на порядок денний провідних держав Європи питання про необхідність адекватної реакції на комплекс змін у регіональному і глобальному полі безпеки. Серед них виділяється Велика Британія, перед якою за наявності ряду соціокультурних, політико-економічних і військово-політичних факторів тривалий час особливо гостро стояла проблема дихотомії основних напрямів зовнішньої політики – американського і європейського.

Феномен англо-американських “особливих відносин” є актуальною проблемою сучасної європейської політики. Дослідження їх впливу на відносини

Великої Британії з ЄС в історичній ретроспективі дозволяє зробити висновки про місце і роль цієї держави в системі європейських інтеграційних процесів у сфері зовнішньої політики і безпеки на рубежі ХХ–ХХІ ст., виявити причини і прогнозувати наслідки зовнішньої політики британського уряду на європейському та американському напрямках в контексті розвитку відносин Європейського Союзу і Сполучених Штатів Америки, виявити історико-політичні причини процесу виходу цієї держави зі складу європейського інтеграційного об'єднання, що з подачі британської преси отримав популярну назву “Brexit”.

Історіографія проблематики розвитку і трансформацій американо-британських відносин є надзвичайно обширною і стосується дослідження різних аспектів цієї унікальної системи міждержавної кооперації. Певне висвітлення в публікаціях науковців знайшла тематика впливу американо-британських відносин на участь Великої Британії у політиці безпеки Європейського Союзу. Серед публікацій західної історіографії відзначимо дослідження Дж. Дамбрелла [1], Дж. Кронін [2], Р. Реймонда [3] та ін. З когорти російських дослідників відзначимо праці Ал. Громико [4], М. Мінаєва [5], А. Шамгунової [6]. Спеціальні дослідження проблеми представили українські вчені М. Володіна [7], С. Пик [8], Н. Яковенко [9]. Загалом констатуємо недостатнє спеціальне дослідження впливу “особливих відносин” на участь Великої Британії у європейській політиці безпеки, особливо у період 2010 – 2016 років та в контексті новітнього процесу виходу королівства зі складу ЄС.

З часу Другої світової війни історично тісні американо-британські відносини отримали якісно новий політичний і військовий вимір. У період “холодної війни” союз США і Великої Британії, який символізував атлантичну солідарність, понад чотири десятиліття ніс тагяр організації і забезпечення системи безпеки в Західній Європі. З подачі британських політиків (насамперед У. Черчилля) американо-британські відносини отримали стійкий штамп “особливих”, що в сучасних політичних та експертних колах відзначаються досить широкими і не завжди однозначними трактуваннями. За визначенням С. Пик, “особливі відносини” – це взаємовигідний зв'язок між державами, який простежується в усіх важливих сферах життєдіяльності їх суспільних систем, виявляється у вигляді узгоджених дій на міжнародній арені в результаті реалізації спільних інтересів [8, с. 14]. Р. Реймонд виділяє три складові доктрини “особливих відносин”: 1) “загальне право”; 2) взаємні інвестиції; 3) дипломатична і безпекова співпраця [3, с. 5-8]. М. Мінаєв визначає американо-британські відносини як унікальну модель двостороннього міждержавного партнерства, ключовими сегментами якого є військово-політична та економічна сфери, а в її основі лежить комплекс ідеологічних, політичних, економічних, військових і культурних факторів [5, с. 1]. Натомість А. Шамгунова вважає, що “особливі відносини” були швидше словесним міфом, створеним з ідеологічних міркувань, а не видом партнерства між державами [6, с. 5].

В основі військово-політичного альянсу США і Великої Британії перебуває співробітництво в галузі ядерних озброєнь, аналогів якому у світі немає. Британія при формальному збереженні окремого ядерного потенціалу реально залежна від США у цій галузі. У 1958 році підписано двосторонній міждержавний Договір про безпеку, який дозволив Сполученим Штатам розмістити ядерні ресурси і відповідні технічні засоби на території Великої Британії. Її ядерний арсенал став невід'ємною частиною “ядерного щита” Європи під патронатом США і НАТО. Міждержавне співробітництво у галузі розвідки є не менш унікальним, адже здійснюється на

основі принципів тісної кооперації і взаємодоповнення. У 1947 році двосторонній договір формально пов'язав розвідувальні організації Великої Британії і США. На базі договору створена американська система електронно-супутникової розвідки "Ешелон", яка в Британії працює під егідою Центру урядового зв'язку (Government Communications Headquarters) [10, с. 340]. Система покриває території далеко за межами Європи, забезпечує американцям доступ до секретної інформації військового і цивільного характеру з території держав Європейського Союзу. Співпраця збройних сил включає повний комплекс заходів, зокрема, перебування кількох тисяч чоловік американського військового і цивільного персоналу на військових базах у Великій Британії, торгівлю і розробку бойових технологій, проведення спільних навчань і участь у військових місіях. Велика Британія продовжує підтримувати і брати участь в Балістичній програмі Протиракетної оборони США, залишається їх найближчим військовим союзником в Європі і світі. Вагомим чинником активізації американо-британських відносин завжди був рівень двосторонніх контактів лідерів обох держав, що не були позбавлені суперечностей. Загалом американо-британські "особливі відносини" стали взаємовигідним союзом, в якому кожна із сторін має свої інтереси.

Одним з проблемних питань, на яке погляди обох партнерів завжди були і залишаються неоднозначними, є доцільність поглиблення євроінтеграції, участь в ній Сполученого Королівства. В історіографії визнаний факт, що Вашингтон, зацікавлений в об'єднанні зусиль Західної Європи у післявоєнний період заради економічної стабілізації і розвитку, завжди був прихильником британського членства в ЄЕС [11, с. 1203]. Британські дипломатичні можливості і політичний вплив у різних частинах світу, в тому числі на величезних територіях колишніх колоній, були неоціненним активом для американської політики. Тому Вашингтон сподівався, що Британія могла стати впливовим членом, можливо навіть лідером об'єднаної Європи. Для королівства політика європейської інтеграції у перші післявоєнні десятиліття не була пріоритетом зовнішньої політики. Опорою державної безпеки і компенсацією за втрачений імперський статус вважалися саме відносини з США. Навіть після вступу Великої Британії до ЄЕС у 1973 році концептуальні підходи до зовнішньої політики держави не зазнали суттєвих змін. Однак британське небажання здійснювати повноцінну й активну участь в євроінтеграції розглядалося Вашингтоном як атавізм.

По завершенні ери постбіполярного протистояння в умовах ліквідації східної загрози Європі і початку реалізації повноцінної міжнародної політики ЄС виникло питання про доцільність, а для самих Сполучених Штатів і вартість подальшої тотальної залежності Європи у сфері безпеки та оборони. США розпочали зміщувати увагу на розв'язання та попередження викликів безпеки в регіонах Центральної і Південно-Східної Азії, Близького Сходу. Невизначеність, що постала перед європейцями з подальшим скороченням американських військ в Європі і непевним майбутнім НАТО в умовах виникнення загроз безпеці на близькій периферії ЄС спричинили необхідність переосмислення регіональної стратегії безпеки і реанімації ідеї створення об'єднаних військових ресурсів.

Необхідність налагодити конструктивний діалог з новоствореним Європейським Союзом для збереження системи атлантичної солідарності і співпраці змусили американську адміністрацію на початку 1990х років поглиблювати стосунки з Німеччиною і Францією, "локомотивами" європейської інтеграції. Тому природньо для США значення ексклюзивних відносин з Великою

Британією, яка за часів урядування М. Тетчер набула стійкого іміджу “незручного партнера” в ЄЕС, знижувалося. Цінність “особливих відносин” для США, а отже й перспективи збереження на високому стратегічному рівні, залежали від здатності британських політичних еліт швидко адаптуватися до нових реалій міжнародних відносин і змінити ставлення до європейської інтеграції. Тому уряд Дж. Мейджора був змушений активізувати дипломатичну роботу на європейському напрямі.

Загалом британська політична еліта завжди сприймала поглиблену участь в євроінтеграції як потенційний фактор розколу у відносинах з США. У корлівстві скептично ставляться до ідеї “багатополісного світу”, в якому Європі відводиться роль противаги Америці. Нагнітання істерії щодо загрози національній безпеці і суверенітету Британії у зв’язку з її залученням до інтеграційних процесів на етапі укладення Маастрихтського договору 1992 року традиційно сприяла переважно євроскептична британська преса. Однак зазначена позиція значної частини британського політикуму не була монопольною. Частина проєвропейської британської політичної та експертної еліти підтримувала помірковано-критичний підхід до залежності Великої Британії у військово-політичних питаннях від США.

На фоні невиразної і суперечливої європейської політики британських консерваторів перемога лейбористів у 1997 р. з їх проєвропейськими гаслами на виборах була зустрінута у Вашингтоні із неприхованим задоволенням [7, с. 232]. Зовнішня політика уряду Т. Блера стала підсумком тривалих пошуків британською політичною елітою шляхів підвищення значимості Великої Британії для США як гарантії відродження її глобального впливу. Лондон намагався зберегти роль медіатора між Європою і США, що могло додати йому політичної ваги на міжнародній арені. Уміло представлена у перші роки його роботи проєвропейська риторика, підкріплена кількома ефектними дипломатичними рішеннями, спрямованими на зближення позицій з європейськими партнерами, свідчила про збільшення гнучкості позиції британського істеблішменту в прийнятті тактичних рішень. Серед цих рішень підписання Амстердамського договору, історична франко-британська декларація Сен-Мало 1998 року про розвиток автономних від НАТО військових структур і підрозділів в рамках Спільної політики безпеки та оборони, згода на передачу від ЗЄС до ЄС ключових функцій, активна підтримка розширення ЄС. Однак політика другого і третього складу урядів Т. Блера (2001–2007 рр.) показала, що поглиблення участі в інтеграційних процесах мало переважно декларативний і кон’юнктурний характер. Одночасно з активізацією проєвропейської політики керівництво Великої Британії своїми діями на міжнародній арені підтверджувало стратегічну першорядність військово-політичної коаліції зі США. У принципових питаннях Лондон завжди виступав на боці Вашингтона. Односторонні рішення про беззаперечну участь Британії у війні з Іраком у 2003 році поставило під сумнів лідерські амбіції країни в євроінтеграційних процесах. В умовах початку переходу міжнародної системи до поліполярного світоустрою чітко проявилися межі впливу Великої Британії як на зовнішню політику США, так і на об’єднавчі політичні процеси в Європі, а дихотомія США – ЄС у зовнішній політиці королівства набула особливої актуальності.

В основі позиції Сполучених Штатів щодо формування автономних військових потужностей в Європі також перебувала серйозна суперечність. З одного боку США були зацікавлені у збереженні “status quo” в системі колективної безпеки Європи та непорушності трансатлантичних зв’язків. Водночас формування

військової і навіть політичної компоненти ЄС розглядалося Вашингтоном як потенційна загроза розколу Північноатлантичного Альянсу та імовірність народження нового стратегічного суперника [12, с. 23]. З іншого боку США, як і НАТО в цілому, після завершення “холодної війни” зустрілися з необхідністю зміни акцентів в політиці безпеки, яка полягала у посиленні відповідальності європейських держав за регіональну безпеку. Це мало наслідком неминуче скорочення чисельності американських військ в Європі, передачу частини повноважень структурам ЄС, що апріорі створило принаймні психологічний дискомфорт у значній частині американської еліти. Британія у ролі надійного союзника і потенційного лідера військово-політичної інтеграції підходила найкраще. Адміністрація США вказала, що бачить європейські структури безпеки в рамках НАТО, а ініціативи британського уряду узгоджуються з їх інтересами.

Початок 2000-х років ознаменувався досягненням угоди про взаємини між ЄС і НАТО у формі домовленостей “Берлін-плюс” 2002-2003 років, яка фактично стала неофіційною основою “розподілу ролей” між США і Євросоюзом в новітній системі безпеки. Так досягнуто компромісу між двома провідними “центрами сили” західного світу в умовах небажання європейців вкладати належні ресурси у розбудову військового забезпечення. Середні витрати на оборону в країнах ЄС у 2000 році перебували на рівні 2%, тоді як у США – 4%, і це відставання постійно зростало [13, с. 12]. Неформальна нова “Трансатлантична угода”, за оцінкою А. Моравчика, фактично означала згоду Сполучених Штатів на посилення європейського впливу і повноважень в Альянсі і можливість перекласти частину відповідальності з врегулювання криз на Євросоюз [14, с. 87]. Однак досягнення “status quo” не гарантувало подальшого розходження поглядів союзників на ключові загрози міжнародної безпеки. Критичний момент вирішення питання автономізації європейських військово-політичних ресурсів став каталізатором геополітичного самовизначення держав Західної Європи, виявивши відсутність політичної єдності у сфері безпеки не лише між США і Європою, але й між самими європейцями.

Загалом в Сполучених Штатах слабка політика ЄС у сфері безпеки сприймалася неоднозначно. З одного боку американці завжди наполягали на збільшенні витрат європейців на власну безпеку і не проти автономізації європейських збройних формувань під загальним патронатом НАТО з метою розвантаження своєї зовнішньої політики і оборони від проблем Європи. Водночас представники американської адміністрації постійно висловлювали застереження щодо самостійного характеру дій Європи у сфері безпеки. Особливу занепокоєність амбітними планами європейців щодо створення самостійної військово-політичної системи американська адміністрація висловлювала в ході загострення протиріч партнерів під час іракської кампанії 2003 року [15, с. 8]. Однак така реакція американського керівництва на розвиток військової компоненти Євросоюзу не мала стійкого характеру, поступово еволюціонувала і була характерна насамперед для періоду правління Дж. Буша-молодшого. Представник США в НАТО В. Нуланд, перебуваючи в Лондоні 25 лютого 2008 р. зробила безпрецедентну заяву, в якій зазначила, що США, НАТО, Велика Британія і весь “демократичний світ” потребують більш сильну і дієву європейську оборонну структуру і закликала розвивати компоненту “жорсткої сили” Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) [16]. Представники Держдепартаменту наголошували на необхідності посилення стратегічного бачення ЄС розв’язання

глобальних проблем безпеки, централізації його системи політичного управління і відходу від надмірної ідеалізації в зовнішній політиці об'єднання [17, с. 3]. Головні надії в ініціюванні реформ ЄПБО американці покладали саме на британську сторону.

Лондон був корисний Вашингтону в якості традиційного союзника у його відносинах з ЄС. Вплив Великої Британії на розвиток СЗППБ ЄС став козиром Лондона у відносинах з Вашингтоном. Разом з тим неспівмірність військових ресурсів союзників формували обставини, за яких “особливі відносини” на рубежі ХХ – ХХІ ст. були більш необхідними для міжнародного самоствердження Великої Британії, ніж для американських зовнішньополітичних інтересів. Звідси випливає очевидна асиметрія стратегічного партнерства між державами, яке з історичних англо-американських відносин від середини ХХ ст. трансформувалося на американо-британську взаємодію з домінуванням першої (американської) складової. Роль “молодшого партнера” влаштовувала британські еліти як необхідна ціна за підтримку американцями статусу Великої Британії як держави з глобальним охопленням.

Прихід до влади у 2009 році президента Б. Обама завершив період ліберального інтервенціонізму та унілатералізму у зовнішній політиці Сполучених Штатів. США і ЄС продовжили тісну співпрацю з широкого кола проблем зовнішньої політики і міжнародної безпеки, зокрема, щодо близькосхідного врегулювання, стримування ядерної програми Ірану, боротьби з тероризмом у різних його проявах, стабілізації ситуації в країнах т. зв. “Арабської весни”, врегулювання конфлікту в Сирії, передачі управління місцевій адміністрації і виведення військових контингентів з Афганістану, реформування НАТО тощо. Зближення американо-європейських інтересів на міжнародній арені не передбачало скорочення і без того не надто масштабних європейських ресурсів. В сучасних умовах міжнародної політики Європейському Союзу не доводиться абсолютно покладатися на допомогу США, для яких політично стабільна Європа вже не є винятковою зоною зосередження стратегічних інтересів. За умови істотного скорочення бюджетних видатків, американські громадяни навряд чи матимуть бажання оплачувати безпеку європейців на звичному рівні, коли НАТО на 2/3 фінансується за рахунок США. Тому в американських експертних колах лунали заклики до уряду зробити ставку не на співпрацю з кризовим і проблемним ЄС, а звернути увагу на позиції Великої Британії як традиційно надійного і корисного для Америки союзника в Європі [18].

Завершення правління лейбористів у Великій Британії, що співпало з правлінням наступника Т. Блера на посаді прем'єр-міністра Г. Брауна (червень 2007 – травень 2010 рр.), не позначилося істотними змінами у зовнішній політиці Великої Британії. Г. Браун продовжив політику попередника, намагаючись уникати теми вибору між двома головними векторами і дотримуючись більш поміркованої проамериканської політики. Лондон залишався найнадійнішим союзником Вашингтона у зовнішній політиці, підтримуючи його позицію у головних питаннях міжнародних відносин, зокрема, щодо майбутнього Іраку і визнання незалежності Косово, ядерної програми Ірану ситуації в Афганістані. Водночас в американо-британських відносинах наступив період виключного прагматизму. Часи дружніх відносин, які ґрунтувалися на взаємній довірі і тісних особистих стосунках між лідерами держав, відійшли у минуле.

Початок 2010-х років в новітній історії зовнішньої політики Великої Британії на американському і європейському напрямках відзначався намаганнями політичної еліти і суспільства загалом переосмислити традиційні підходи. Упродовж останнього десятиліття відбулася еволюція ставлення британського суспільства до американо-британських відносин. Протестні настрої, що проявилися у масових антивійськових демонстраціях під час іракської війни 2003 року, сумніви в доцільності цієї кампанії навіть в рядах правлячої тоді Лейбористської партії, проєвропейські настрої значної частини британського бізнесу спричинили ментальну рефлексію місцевого політикуму і посилення антиамериканізму. У вересні 2005 р. до річниці терористичних актів у США 2001 року тоді ще лідер опозиційних консерваторів Д. Кемерон піддав критиці “нереалістичні” і “спрощені” підходи Вашингтона до міжнародних відносин. Лідер ліберальних демократів Н. Клег засудив виключну орієнтацію зовнішньої політики Британії на “особливі відносини”, охарактеризувавши політику лейбористів як “збанкрутілий атлантизм”, який не відповідає вимогам мультиполярного світу [19]. У березні 2010 р. Комітет закордонних справ Палати громад рекомендував уряду відмовитися від використання терміну “особливі відносини” як неадекватного сучасному етапу співпраці країн [20]. Д. Кемерон під час візиту до Вашингтона у липні 2010 р. заперечив “сліпу лояльність” у відносинах між країнами, які повинні будуватися на прагматичних інтересах [21]. Далося взнаки традиційне прагнення консерваторів проводити самостійну зовнішню політику.

Перші роки правління коаліційного кабінету міністрів консерваторів і ліберальних демократів відзначалися намаганнями певною мірою дистанціюватися від обох головних векторів зовнішньої політики з метою переосмислення перспектив країни на міжнародній арені. Незважаючи на прагматизацію відносин між союзниками, значення партнерства з США для Великої Британії залишалося безпрецедентним. В “Національній стратегії безпеки” 2010 року США визначені як основа політики проєкції сили Великої Британії на міжнародній арені [22].

Кульмінацією британського постіракського синдрому і поглиблення напруги у відносинах королівства з Сполученими Штатами стало негативне голосування британського парламенту 30 серпня 2013 р. щодо проекту урядового рішення про участь збройних сил держави у бомбардуванні Сирії. Вперше за понад три десятиліття (з часу американського втручання на Гренаду і Фолклендської війни 1982 р.) виникли значні розходження між союзниками щодо проведення військових дій.

Іншою проблемою, яка вносила розкол в американо-британські союзницькі відносини, стала жорстка антиєвропейська політика Д. Кемерона і правлячої Консервативної партії Великої Британії, що не відповідала американським інтересам. Послаблення позицій і непрогнозованість подальшої участі Великої Британії в європейській політиці вела до зниження привабливості і надійності країни в очах американського політикуму. Відхід Лондона по суті в ізоляцію внаслідок можливого виходу з ЄС позбавляв Вашингтон вагомого інструмента впливу в Європі. Тому керівництво США висловлювало занепокоєння і чинило дипломатичний тиск на британський уряд у зв'язку із загостренням відносин королівства з ЄС, наполягало на відмові від планів референдуму щодо виходу країни з об'єднання. Як заявив Б. Обама у 2013 році, Америка як ніколи зацікавлена у “сильній Британії в сильному Європейському Союзі” [18].

Американська адміністрація до останнього прагнула переконати британців залишитися в ЄС.

Вашингтон особливо турбувало комплексне скорочення військового бюджету Великої Британії. США з поступовою втратою статусу глобального гегемона і переходу до стратегії глобального лідерства за часів Б. Обама прагнули передати більше повноважень по захисту рубежів Європи самим європейцям. Однак адміністрація США зустрілася з стратегічною інертністю і зосередженістю держав Європи на власних короткострокових інтересах. Не стала винятком Велика Британія. Як наслідок збройні сили європейських держав-членів НАТО і ЄС повністю залежать від США в частині засобів військового забезпечення (розвідки, управління, транспортного авіаційного сполучення тощо). Також вони володіють обмеженими можливостями комплексного застосування високоточної зброї. Це засвідчила коаліційна військова операція в Лівії 2011 року, яка не могла відбутися без технічного забезпечення, наданого Вашингтоном. Навіть спільних зусиль двох провідних військових держав ЄС Великої Британії і Франції виявилось недостатньо. Водночас така залежність не поширюється на зовнішню політику загалом, адже Євросоюз дедалі частіше виступав з своїми окремими позиціям щодо міжнародних питань, відмінними від американських, наприклад щодо санкцій проти окремих неугодних Вашингтону режимів, проблеми кліматичних змін, близькосхідного конфлікту та ситуації в арабському світі. У цьому проявилася суперечність сили ЄС – зростання дипломатичного впливу, непідкріпленого належними військовим ресурсами.

Європейська реорієнтація НАТО і частково США внаслідок відновлення російської військової загрози атлантичній спільноті, що спостерігалася у 2014–2016 рр., вигідна самим європейцям, які так і не знайшли можливості досягнути значних результатів у справі гарантування власної колективної безпеки та оборони упродовж періоду відносної відсутності прямих військових загроз. Однак відбулася зміна характеру і рівня лідерства Америки. У 2015 році Пентагон підтвердив раніше озвучені плани щодо подальшого скорочення американської військової присутності в Європі, зокрема, ліквідації 14 воєнних баз і виведення двох з чотирьох бригад постійного перебування армії США в рамках загального скорочення чисельності збройних сил. Однак в самому керівництві США уже не перший рік ведуться дискусії про можливість припинення скорочення військових підрозділів в Європі, насамперед у зв'язку з російською військовою агресією, яка зумовлює повернення Вашингтона до дещо призабутої політики стримування. Американський інтерес змістився до держав ЦСЄ, де створюються нові об'єкти передового базування американських військ під егідою НАТО.

Для Великої Британії постання міжнародної кризи у зв'язку з російсько-українським конфліктом вчергове актуалізувало розв'язання її традиційних геополітичних дилем – надалі орієнтуватися у зовнішній політиці на США чи проводити більш автономну політику, намагатися стати лідером європейської політичної інтеграції за підтримки Вашингтона чи спробувати реалізувати міжнародні амбіції за інституційними межами об'єднаної Європи. Результати референдуму 23 червня 2016 р. свідчать про поточну перевагу сценарію відходу від регіональної інтеграційної системи при збереженні традиційної атлантичної орієнтації. Криза системи європейської безпеки в результаті російсько-українського конфлікту і зміни в системі міжнародних відносин вигідні Великій Британії з огляду на її головні зовнішньополітичні інтереси: 1) відбулася часткова

європейська реорієнтація НАТО і США; 2) увага європейців зміщена з проблем розвитку військово-політичних можливостей ЄС у формі СПБО до традиційних атлантичних структур безпеки; 3) виникла нагода для відновлення зовнішньополітичного впливу держави в регіоні ЦСЄ.

Міжнародна криза, спричинена військовою агресією РФ проти України, поставила на порядок денний відносин між Великою Британією, США та ЄС нові завдання, які вимагають спільних зусиль з їх вирішення. Американсько-британська коаліція знову виконує історичну місію гарантування безпеки Європи в умовах відновлення східної загрози. Американські і британські війська складають основу формування нових багатонаціональних оперативних військових підрозділів НАТО, дислокованих в Польщі і державах Прибалтики. При цьому ефективність безпекових заходів ЄС залишається на низькому рівні. У цьому контексті американська адміністрація усвідомлює негативне значення результатів британського референдуму 2016 року щодо виходу з Євросоюзу для стабільності в регіональній і світовій політиці. США втрачать найвірнішого партнера в ЄС.

Хоча США через механізми НАТО залишаються гарантом функціонування атлантичної системи колективної безпеки, її дієвість усе більше залежить від реального вкладу європейської складової. За таких умов об'єднаній Європі і Великій Британії давно пора переглянути ставлення до регіональної безпеки, все менше озираючись на заокеанського партнера. Цьому може посприяти нова зовнішня політика адміністрації президента США Д. Трампа, який дав зрозуміти, що проводитиме політику відходу від домінування американських зобов'язань в Європі за умови подальшої інтегрованості європейських партнерів у фінансуванні військової сфери.

Отже, історична дихотомія у зовнішній політиці Великої Британії змушувала всі її уряди з другої половини ХХ ст. менш чи більш успішно балансувати між її європейським та американським напрямками. Американсько-британські відносини стали одним з визначальних чинників європейської політики держави, проблемою і суперечністю, адже вони її завжди водночас стимулювали і стримували. Логіка розвитку міжнародних відносин диктувала необхідність поступового, але рішучого перегляду стереотипів зовнішньої політики королівства на європейському напрямі, наслідком якого мали б стати не ситуативно-тактичні популістські кроки в стилі Т. Блера, а здатність реально очолити об'єднувачі процеси європейських держав та інституцій через стратегічні пропозиції комплексного розвитку СЗПБ. Тим більше, що саме Велика Британія мала для цього необхідні ресурси. Однак зовнішня політика уряду Д. Кемерона довела протилежне – нездатність чи небажання британського уряду взяти на себе відповідальність за розвиток регіональної інтеграції в умовах кризи на догоду переважно вузькопартійним інтересам. Уряд Д. Кемерона намагався нестандартно для історичного досвіду Британії розв'язати проблему дихотомії основних напрямів її зовнішньої політики. Вихід королівства з ЄС формально нівелює її.

Упродовж останнього десятиліття спостерігалось об'єктивне зменшення ролі американсько-британських стратегічних відносин для Вашингтона. Відбувалося певне зменшення значення США для Великої Британії як союзника, який має власні численні внутрішні і зовнішні проблеми та інтереси, часто далекі від європейських. Міжнародні умови підвищують рівень готовності Вашингтона надати безпрецедентне сприяння автономному розвитку європейських військово-політичних ресурсів. Американсько-британські відносини могли б стати стимулом до

поглиблення євроінтеграції Великої Британії, яка як найбільш вірогідний лідер ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони мала можливість перебувати в епіцентрі оновленого трансатлантичного поля безпеки. Однак її керівництво продемонструвало нехтування інтересами держави в регіоні на угоду політичній кон'юнктурі, що призвело до відставки Д. Кемерона 13 липня 2016 р. і початку процесу виходу з Співтовариства.

Невизначеність щодо європейської політики адміністрації президента Д. Трампа, який підтримав вихід Британії з ЄС, і готовності США далі нести тягар фінансування НАТО роблять зовнішньополітичні позиції Сполученого Королівства вразливими і непевними. У зв'язку з процесом "Brexit" історичні "особливі відносини" втрачають своє історичне значення для Лондона у його політиці щодо євроінтеграції. Подальший процес скорочення американської присутності в Європі і непевність перспектив НАТО, реалізація процесу "Brexit" може призвести американо-британські відносини до рівня простих партнерських. Це змусить британське керівництво повернутися до пошуків шляхів зближення з європейськими партнерами. Не виключено, що одним з них стане подальший розвиток СЗППБ ЄС, провідні позиції в якому остаточно посяде Німеччина. Вона замінює Велику Британією в ролі провідного партнера США в Європейському Союзі. Вихід королівства з ЄС може або поглибити асиметричний характер відносин об'єднання з США у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони, або надати нового імпульсу співпраці держав Євросоюзу. У цьому виборі криється одна з головних проблем завершення процесу формування сучасної системи європейської безпеки. Реалізація одного з сценаріїв залежатиме від бажання і спроможності європейців розвивати кооперацію у цій сфері, а позиція Великої Британії уже не буде вирішальною. Американо-британські "особливі відносини" за умови їх збереження матимуть визначальний вплив на міжнародні позиції країни лише у випадку реалізації першого сценарію, за якого "Brexit" може розглядатися як складова процесу збереження ключової ролі НАТО в гарантуванні європейської безпеки.

Література

1. Dumbrell J. A Special Relationship Anglo-American Relations from the Cold War to Iraq. 2nd edition / J. Dumbrell. – Basingstoke, 2006. – 318 p.
2. Cronin J.E. Britain and America Beyond Empire: Neoliberalism, the "Special Relationship" and the Search for Global Order. Paper presented to the Conference of Europeanists / J. Cronin. – Chicago, IL. April 1st, 2006. – Boston, 2006. – 31 p.
3. Raymond R. The U.S. – U.K. special relationship in historical context: lessons of the past / R. Raymond // U.S.-U.K. relations at the start of the 21st century / ed. by J. McCausland, D.T. Stuart. – January 2006. – Chapter 1. – P. 1-15.
4. Громько А.А. Англия перед выбором / А. Громько // Независимая газета, Дипкурьер. – 2003. – 3 марта.
5. Минаев М.В. Американско-британские отношения в начале XXI века: автореф. дис. ... канд. полит. наук: спец. 23.00.04 – "Политические проблемы международных отношений и глобального развития" / М.В. Минаев. – М., 2008. – 20 с.
6. Шамгунова А.Н. Политические отношения Великобритании и США на рубеже XX-XXI вв.: автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.15 – "История международных отношений и внешней политики" / А.Н. Шамгунова. – С-Пб., 2006. – 20 с.
7. Володіна М.О. Розвиток "особливого партнерства" США та Великої Британії після закінчення "холодної війни" / М. Володіна, О. Крапівін // Історичні і політологічні дослідження. – 2012. – № 2 (50). – С. 232-241.
8. Пик С. США – Велика Британія: "особливі відносини": монографія / С.Пик. – К.: Знання, 2006. – 283 с.

9. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях / Н. Яковенко. – К.: Київський університет, 2011. – 400 с.
10. Aldrich R. British intelligence and the Anglo-American “Special Relationship” during the Cold War / R. Aldrich // *Review of International Studies*. – 1998. – № 24. – P.331–351.
11. Cooper R. Britain and Europe / R. Cooper // *International Affairs*. – 2012. – No 88. – Vol. 6. – pp. 1191-1203.
12. McNamara S. Is the Special Relationship Still Special? / S. McNamara // *Journal of International Security Affairs*. – 2008. – No 14. – P.21-28.
13. Уткин А.И. “Два берега Атлантики” / А. Уткин // США - Канада: экономика, политика, культура. – 1999. – № 2. – С. 3-18.
14. Moravcsik A. Striking a New Transatlantic Bargain / A. Moravcsik // *Foreign Affairs*. – July-August 2003. – Vol. 42. – No 4. – P. 74-89.
15. Михайлов С.А. Изменения в подходах США к Европейской политике в сфере безопасности и обороны / С. Михайлов // *Проблемы национальной стратегии*. – 2010. – № 4(5). – С. 7-23.
16. Ambassador Victoria Nuland: United States Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Speech at the London School of Economics. – London, United Kingdom, February 25, 2008 // United State Mission to NATO. [Electronic Resource] – Mode of Access: http://www.nato.usmission.gov/ambassador/2008/Amb_Nuland_022508.htm (last access: 23.10.2017) – Title from the Screen.
17. Armitage D. Constabulary Forces and Postconflict Transition: The Euro-Atlantic Dimension / D. Armitage // *Strategic Forum*. – November 2015. – No 218. – P. 3.
18. Harris R. Britain and Europe: Where America’s Interests Really Lie / R. Harris, D. Phil // The Heritage Foundation. – Special Report. No 131 on Europe. – 2013. April 29. [Electronic Resource] – Mode of Access: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/britain-and-europe-whereamericas-interests-really-lie> (last access: 4.11.2017) – Title from the Screen.
19. The Liberal Democrats View of Defence and Security Policy // Royal United Services Institute (RUSI). – 21 April 2010. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://rusi.org/commentary/liberal-democrats-view-defence-and-security-policy> (last access: 13.07.2017). – Title from the Screen.
20. Global Security: UK-US Relations. Sixth Report of Session 2009–10. House of Commons Foreign Affairs Committee. – London: The Stationery Office Limited, 16 February 2010. – 86 p.
21. Prime Minister article in Wall St. Journal: UK-US relations. Published 20 July 2010 // Government of the UK. [Electronic Resource] – Mode of Access: <https://www.gov.uk/government/news/pm-article-in-wall-st-journal-uk-us-relations> (last access: 17.08.2016). – Title from the Screen.
22. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty. – October 2010. – London, 2010. – 38 p.

References

1. DUMBRELL, J. (2006) *A Special Relationship Anglo-American Relations from the Cold War to Iraq*. Basingstoke: Palgrave.
2. CRONIN, J. (2006) Britain and America Beyond Empire: Neoliberalism, the “Special Relationship” and the Search for Global Order. *Paper presented to the Conference of Europeanists*. Chicago, Boston. P. 31.
3. RAYMOND, R. (2006) The U.S. – U.K. special relationship in historical context: lessons of the past. *U.S.-U.K. relations at the start of the 21st century*. 1, p. 1-15.
4. HRONYKO, A. (2003) Anhliia pered vyborom. *Nezavisimaia hazeta*. 3 Marta.
5. MINAEV, M. (2008) *Amerikano-britanskiie otnosheniia v nachake XXI veka*. Synopsis of unpublished thesis (PhD, political science), Institut Soedinennyh Shtatov Ameriki i Kanady RAN.
6. SHAMHUNOVA, A. (2006) *Politicheskiie otnosheniia Velikobritanii i SSHA na rubezhe XX-XXI vv.* Synopsis of unpublished thesis (PhD, historical science), Sankt-Peterburzkii hos. universitet.
7. VOLODINA, M.; KRAPIVIN, O. (2012) Rozvytok “osoblyvoho partnerstva” SSHA ta Velykoji Brytanii pislia zakinchennia “holodnoji vijnu”. *Istorychni i politolohichni doslidzhennia*. 2, p. 232-241.
8. PYK, S. (2006) *SSHA – Velyka Bytaniia: “osoblyvi vidnosyny”*. Kyiv: Znannia.
9. YAKOVENKO, N. (2011) *Velyka Brytaniia v mizhnarodnuh orhaniztsiiah*. Kyiv: Kyivskii universytet.

10. ALDRICH, R. (1998) British intelligence and the Anglo-American “Special Relationship” during the Cold War. *Review of International Studies*. 24, p. 331-351.
11. COOPER, R. (2012) Britain and Europe. *International Affairs*. 6, p. 1191-1203.
12. MCNAMARA, S. (2008) Is the Special Relationship Still Special? *Journal of International Security Affairs*. 14, p. 21-28.
13. UTKIN, A. (1999) “Dva bereha Atlantiki”. *SSHA – Kanada: ekonomika, politika, kultura*. 2, P. 3-18.
14. MORAVCHIK, A. (2003) Striking a New Transatlantic Bargain. *Foreign Affairs*. 42, p. 74-89.
15. MUHAILOV, S. (2010) Izmeneniia v podhodah SSHA k Evropeiskoi politike v sfere bezopasnosti i oborony. *Problemu natsionalnoi stratehii*. 2010. 4, p. 7-23.
16. Ambassador Victoria Nuland: United States Permanent Representative to the North Atlantic Treaty Organization (NATO). Speech at the London School of Economics. – London, United Kingdom, February 25, 2008. United State Mission to NATO. [Online]. Available from: http://www.nato.usmission.gov/ambassador/2008/Amb_Nuland_022508.htm [Accessed: 23.10.2017]
17. ARMITAGE, D. (2015) Constabulary Forces and Postconflict Transition: The Euro-Atlantic Dimension. *Strategic Forum*. 218, p. 3.
18. HARRIS, R.; PHIL, D. (2013) Britain and Europe: Where America’s Interests Really Lie The Heritage Foundation. Special Report. 131. [Online]. Available from: <http://www.heritage.org/research/reports/2013/04/britain-and-europe-where-americas-interests-really-lie> [Accessed: 4.11.2017]
19. The Liberal Democrats View of Defence and Security Policy. Royal United Services Institute (RUSI). 21 April 2010. [Online]. Available from: <https://rusi.org/commentary/liberal-democrats-view-defence-and-security-policy> [Accessed: 13.07.2017]
20. Global Security: UK-US Relations. Sixth Report of Session 2009–10. House of Commons Foreign Affairs Committee (2010). London: The Stationery Office Limited.
21. Prime Minister article in Wall St. Journal: UK-US relations. Published 20 July 2010 [Online]. Available from: <https://www.gov.uk/government/news/pm-article-in-wall-st-journal-uk-us-relations> [Accessed: 17.08.2016]
22. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy. Presented to Parliament by the Prime Minister by Command of Her Majesty (2010). London: The Stationery Office Limited.

Надійшла до редколегії 01.08.2017

Andrii Hrubinko,
PhD (history), Associate Professor, Post-Graduate Student
Institute of History of Ukraine,
National Academy of Sciences of Ukraine

THE AMERICAN-BRITISH RELATIONS AND GREAT BRITAIN IN THE EUROPEAN UNION'S SECURITY POLICY IN THE CONTEXT OF THE BREXIT PROCESS

***Abstract.** The article examines the historical peculiarities and influence of the American-British “special relations” on the Great Britain’s partaking in the European Union’s security policy in context of the “Brexit” process. The essence of the US-British “special relations” has been briefly analyzed. The historical transformations of the position of British leadership on different periods prior to the development of the Common (European) Security and Defence Policy in the context of the dichotomy of the European and American directions of the UK’s most recent foreign policy has been shown. The distinguishing features of the US administrations’ position towards the autonomy of the military-political and defence mechanisms of the European Union have been considered. It is concluded that US-British relations had become one of the determining factors of the European policy of the state, a problem and a contradiction, which had always been stimulating and constraining it at the same time. The withdrawal of the kingdom from the EU might either deepen the asymmetric nature of the US foreign policy, security and defence ties or give a new impetus to the cooperation of the European Union. The*

implementation of one of the scenarios will therefore depend on the willingness and ability of Europeans to develop co-operation in this area, and the position of the UK after the exit from the EU will no longer be decisive. The US-British relations could be an incentive to deepen the UK's European integration, which, as the most credible EU foreign policy, security and defence leader, has been able to stay at the bull's eye of the renewed transatlantic security field.

Key words: *United Kingdom, the United States, European Union, Security and Defence Policy, Common Foreign and Security Policy.*